УДК 336.71

***І.М. Разуменко**, Головне управління Національного банку України по м. Києву і Київській області*©

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Постановка проблеми. Банківська система України відіграє важливу роль у формуванні ринкових відносин, створенні відповідної інфраструктури, посиленні стабілізаційних процесів та здійсненні структурних перетворень в економіці.

Виключна роль банків у грошово-кредитній системі країни визначається їх основними функціями. Однією з найважливіших функцій комерційних банків і характерною рисою, що відрізняє їх від інших фінансових інститутів, є здатність створювати гроші. Здатність банків створювати гроші має велике значення для економіки країни. Якщо банківські кредити будуть недоступні, розширення виробництва здійснення різноманітних операцій в багатьох випадках стане неможливим, а в інших – буде відкладене доти, поки необхідні фонди не будуть накопичені за рахунок відрахувань з прибутку або не отримані з інших джерел. Більш того, промислові підприємства змушені будуть тримати великі обсяги коштів з метою забезпечення потреби в них, які, з одного боку, невизначений час будуть нерухомі, а з іншого – недостатні у період ділового піднесення.

Комерційні банки є центрами акумуляції грошових ресурсів у суспільстві. Діяльність комерційних банків зачіпає майнові та соціальні права громадян, підприємств, товариств, які є акціонерами, вкладниками та кредиторами цих банків. В той же час, довіряючи свої заощадження банкам, вкладники хочуть мати гарантію того, що вони зможуть повернути їх у разі необхідності у будь-який час. Через це в основі діяльності банків має бути довіра до них з боку суспільства, відсутність якої може призвести до недостатнього надходження грошових коштів у банківську систему. Це, в свою чергу, негативно впливатиме на формування позичкового фонду і розвиток економіки держави.

Розвиток банківської системи, її надійність в умовах ринкової економіки великою мірою залежить від стану і якості аналітичної роботи у центральному банку країни та комерційних банках. Аналіз діяльності банку повинен містити реальну та всебічну оцінку досягнутих результатів, висвітлювати негативні й позитивні аспекти його роботи,

© І.М. Разуменко, 2005

визначати конкретні шляхи вирішення нагальних проблем. Він є відправним пунктом ефективного управління як кожним комерційним банком, так і банківською системою в цілому, а також вихідною базою для прийняття управлінських рішень на всіх рівнях.

Метою аналітичної роботи є забезпечення безперебійного функціонування банку, його беззбитковості, тобто одержання доходу в обсязі, що дозволяє покрити витрати на утримання апарату управління, утримання будинків і споруд, банківської техніки, відшкодування витрат на оплату залучених ресурсів та ін. Ці цілі можна назвати мінімальними. Але, крім цього, банківська аналітика ставить перед собою мету підвищення економічної ефективності діяльності банку, поліпшення його конкурентноздатності, зовнішнього іміджу, зниження та обмеження ризиків банківської діяльності.

Особливу важливість та актуальність аналіз набуває в умовах існуючої конкуренції, посилення контролю з боку державних органів, прагнення банків відповідати міжнародним стандартам банківської діяльності.

Мета статті – підведення підсумків роботи банків Київського регіону у 2004 році. Виявлення можливих негативних тенденцій на грошово-кредитному ринку та їх реєстрація.

Виклад основного матеріалу. Банки на ринку діють з різною ефективністю. Але простежується така закономірність: далеко позаду залишають конкурентів ті, хто бездоганно обслуговує клієнтів і робить це з мінімальними витратами. Оцінюючи ефективність діяльності банку, надзвичайно важливо звіряти її з вимогами ринку. Кваліфіковано зроблений економічний аналіз діяльності банків є джерелом цінної інформації для самих банків, юридичних та фізичних осіб (як потенціальних клієнтів банку), Національного банку України.

Аналіз прибутковості, ліквідності й достатності капіталу банку дає змогу оцінити ефективність управління, конкурентоспроможності банку на ринку послуг, а також зважити вплив фінансової політики держави на діяльність банківської систему в цілому.

Юридичні та фізичні особи, проаналізувавши опубліковані баланси і звіти про прибутки та збитки, приймають рішення щодо доцільності співробітництва з тим чи іншим банком.

Національний банк України на основі аналізу діяльності банків прогнозує ситуацію на кредитних ринках країни, робить висновки щодо стійкості та надійності банківської систему в цілому, контролює виконання банками встановлених економічних нормативів.

За останні роки в українській банківській системі, як і в економіці країни в цілому, відбулися серйозні зміни. Змінилися вимоги до

банківської аналітики. Однак динаміка цих змін традиційно відставала від динаміки змін у банківській справі.

Вимоги, які ставляться до банківської аналітики, знаходяться в прямій залежності від зміни ринку. У період його активного зростання аналіз банківської діяльності мав характер констатації факту, перевага віддавалася об'ємним показникам. Із загостренням конкуренції на ринку банківських послуг і кризами, що періодично трясли банківську систему країни, пріоритети змістилися на показники, які пов'язані зі здатністю банку управляти ризиками, з якістю банківських послуг, а також продуктивністю праці, контролем за витратами, обґрунтованістю ціноутворення.

У даний час банківська аналітика не просто фіксує сформовану у звітному періоді картину і відповідність фактичних показників до планових, але й прагне виявляти можливі негативні тенденції і реєструвати їх, оскільки вони можуть проявлятися у вигляді втрати прибутку або у вигляді проблем, пов'язаних з ліквідністю активів або нанесенням шкоди іміджеві банку.

Основна мета аналізу діяльності банку – забезпечити оптимальну структуру активних і пасивних операцій для отримання в кінцевому підсумку максимального прибутку. За аналізом звітності визначають фінансову стабільність і надійність банку, доцільність і перспективи його подальшої діяльності.

Аналіз фінансових форм звітності – це процес оцінки поточного і минулого фінансового стану банку та основних результатів його діяльності. Першочерговим завданням аналізу є визначення узагальнюючих оцінок і прогноз майбутніх результатів діяльності банку.

Таблиця 1

Банківські установи м. Києва та Київської області

Банківські установи, зареєстровані в Київському регіоні	Станом на 01.01.2004	Станом на 01.01.2005
Банки – юридичні особи, в т.ч.: - які мають банківську ліцензію; - які знаходяться на ліквідації; - які не мають ліцензії	95 84 10 1	104 89 13 2
Філії банків	152	162

Інформація наведена за даними консолідованих балансів 89 банків станом на 01.01.2005 у порівнянні з даними 83 банків станом на 01.01.2004.

Усі активні операції банку є ризикованими, проте вони забезпечують йому значну частину доходів.

Мета дослідження активних операцій полягає в тому, щоб визначити шляхом аналізу по вертикалі динамічні зміни у структурі активів. На основі оцінки по горизонталі аналізують зміни у динаміці, зіставляючи дані за різні періоди.

Величина загальних *активів/пасивів* банків на 01.01.2005 становить 92570,4 млн. грн. та в порівнянні з 01.01.2004 (надалі – період) збільшилась на 33,2 % (або на 23093,3 млн. грн.).

Збільшення відбулось, в основному, за пасивними операціями – за рахунок залучення коштів клієнтів на поточні рахунки (на 5692,3 млн. грн., приріст за рік – 38,7 %) та на депозитні рахунки юридичних і фізичних осіб (на 9605,6 млн. грн., приріст за рік – 38,4 %) та за активними операціями – збільшення обсягу наданих кредитів (на 15974,2 млн. грн., приріст за рік – 32,0 %).

Структура активів банків в порівнянні з початком року суттєво не змінилась. Найбільшу частку активів займають кредитний портфель – 71,2 % (65896,1 млн. грн.) та активи в грошовій формі – 18,3 % (16905,4 млн. грн.).

Як правило, в активних операціях банку найбільшу питому вагу становлять надані кредити.

Аналізувати кредитний портфель можна за різними ознаками:

- за терміном кредитування – виділити короткострокові, середньострокові та довгострокові кредити;
- за контрагентами – відокремити кредити, надані суб'єктами господарювання, органам загального державного управління, місцевим органам державного управління, фізичним особам, а також міжбанківський кредит;
- за ступенем ризику.

У структурі *кредитного портфеля* кредити суб'єктам господарської діяльності та органам державного управління складають 77,9 %, фізичним особам – 13,8 %, іншим банкам – 8,3 %. За 2004 рік обсяг кредитів суб'єктами господарської діяльності та органам державного управління збільшився на 29,8 %, фізичним особам – на 66,9 %, банкам – на 11,1 %.

Прострочена та сумнівна до повернення заборгованість за активами станом на 01.01.2005 складає 2314,8 млн. грн., або 2,5 % загальних активів, у той час як на 01.01.2004 – 1992,4 млн. грн., або 2,9 % загальних активів.

Рівень сумнівної заборгованості характеризує якість кредитного портфеля. Значення цього показника не повинно перевищувати 0,05 %,

тобто своєчасно непогашені кредити мають становити не більше 5 % від усього кредитного портфеля.

Якість кредитного портфеля характеризує також показник співвідношення резервів на випадок збитків за позиками та загальних позик. Чим менше його значення, тим якісніший, а відтак менш ризиковий кредитний портфель.

Протягом звітного періоду сформовані банками *резерви під активні операції* зросли на 978,5 млн. грн. та станом на 01.01.2005 становили 4268,9 млн. грн.

Резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків та залишками на кореспондентських рахунках протягом звітного періоду зріс на 910,8 млн. грн., або на 32,7 %, та станом на 01.01.2005 обліковується у сумі 3695,2 млн. грн.

Резерв під активи у вигляді цінних паперів протягом року зменшився на 15,3 млн. грн., або на 7,0 % ,та обліковується у сумі 204,2 млн. грн.

Резерв для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості зріс на 8,2 млн. грн., або на 5,4 %, та складає 160,4 млн. грн.

Сформований резерв під заборгованість за нарахованими доходами станом на 01.01.2005 становить 180,6 млн. грн., таким чином за звітний період зріс на 75,0 млн. грн., або на 71,0 %.

У пасивах відображаються капітал та зобов’язання банку.

Сума претензій до банку має бути еквівалентною повній сумі його активів.

Претензії виникають унаслідок передачі інвесторами коштів для придбання банком активів. Якщо претензії фіксовані, тобто відомо, хто саме і протягом якого періоду є власником певної суми коштів, – вони називаються зобов’язаннями.

Всі інші претензії мають назву “капітал”. Вони не є фіксованими, оскільки власники капіталу зможуть реалізувати своє право власності на активи тільки після задоволення претензій – зобов’язань.

Переважну частину пасиву становлять зобов’язання банку.

До зобов’язань банку належать: залишки на коррахунках банків, залишки на поточних рахунках клієнтів, депозити – строкові та до запитання; міжбанківські кредити, в тому числі й отримані від НБУ, залишки на рахунках обліку випущених банком боргових зобов’язань, що обертаються на ринку, кредиторська заборгованість.

Аналізуючи зобов’язання банку, необхідно дати їм кількісну та якісну оцінку. Передусім слід пам’ятати, що більшість зобов’язань є платними і через це витрати банку збільшуються. Проте серед

зобов'язань є й дешеві ресурси – залишки на рахунках клієнтів, депозити до запитання, кредиторська заборгованість.

До дорогих ресурсів належать: строкові депозити, міжбанківські кредити та депозити.

Збільшення зобов'язань банку оцінюється позитивно, адже це свідчить про зростання суми кредитних ресурсів.

Депозити фізичних осіб є важливою складовою залучених ресурсів банків, та їх значний відтік у IV кварталі 2004 року негативно відобразився на ліквідності як окремо взятих банків, так і банківської системи в цілому. Ці негативні тенденції на грошово-кредитному ринку були наслідком політичної нестабільності в країні. Тому прийнята постанова Правління Національного банку України "Про тимчасові заходи щодо діяльності банків" № 576 дозволила скоротити відтік коштів з поточних рахунків фізичних та юридичних осіб та темпи вилучення населенням коштів з депозитних рахунків. В цілому розвиток негативних тенденцій було припинено та ситуацію стабілізовано.

Проаналізувавши *структуру пасивів* балансів 89 банків Київського регіону станом на 01.01.2005, маємо такі значення: *балансовий капітал* становить 12,9 %, зобов'язання складають 87,0 %.

Основну частину залучених коштів складають:

- вклади (депозити) юридичних та фізичних осіб – 43,0 %, або 34603 млн. грн.;
- кошти клієнтів на поточних рахунках – 25,3 %, або 20392 млн. грн.;
- кредити та депозити, залучені від інших банків, у тому числі від НБУ – 15,2 %, що складає 12251 млн. грн.

В загальній сумі залучених депозитів: 64,5 % складають депозити фізичних осіб, 34,7 % – депозити юридичних осіб, 0,8 % – ощадні сертифікати. Темп приросту обсягу депозитів юридичних осіб станом на 01.01.2005 порівняно з початком 2004 року склав 52,6 %, депозитів фізичних осіб – 33,8 %.

Результат діяльності банків Київського регіону станом на 01.01.2004 становив 502,9 млн. грн., станом на 01.01.2005 – 827,7 млн. грн.

Згідно з даними місячного балансу станом на 01.01.2005 зі збитком 2004 рік закінчили 4 банки Київського регіону.

Регулятивний капітал є одним з найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості і стабільної діяльності банків.

Розмір регулятивного капіталу не повинен бути менше встановленого Національним банком значення нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу банку.

Національний банк залежно від економічного становища країни, стану світових фінансово-кредитних і валютних ринків та відповідно до змін курсу національної валюти може переглядати мінімальний розмір регулятивного капіталу.

Регулятивний капітал банків Київського регіону станом на 04.01.2005 (за даними щоденного балансу) відповідає нормативним та ліцензійним вимогам постанови Правління НБУ "Про встановлення мінімального розміру регулятивного капіталу банків у гривнях" від 21.04.2004 № 179.

Згідно з планами банків щодо збільшення регулятивного капіталу на 2005 рік, розробленими на вимогу Національного банку України, запланований розмір регулятивного капіталу банків станом на 01.01.2005 становить 11215395 тис. грн., фактичний – станом на 04.01.2005 – 11525120 тис. грн., відхилення складає "+" 309725 тис. грн. У 13 банків фактичний розмір регулятивного капіталу не відповідає запланованому, у трьох з них відхилення більше 500 тис. грн. Банки активно нарощували свій капітал. Так, у 2004 році регулятивний капітал збільшувався удвічі швидше ніж в 2003.

Як відомо, основним джерелом доходу банку є трансформація короткострокових пасивів і відносно довгострокові активи. Якщо банк перевищує розумну межу розбіжності у строках, він може наразитися на проблему ліквідності. Навіть якщо вона проявляється у найбільш м'якій формі, банк мусить звернутися за позичкою на грошовий ринок (узяти міжбанківський кредит). Що ж до різкого розриву у строках, то він може дестабілізувати банк.

Непередбачуване зменшення депозитного портфеля фізичних та юридичних осіб, дострокове розірвання угод та відтік коштів з поточних рахунків клієнтів призвели до виникнення низки проблем. Так, дуже гостро стояла проблема ліквідності, в результаті чого не змогли виконати норматив обов'язкового резервування коштів на поточних рахунках Національного банку України в листопаді – 12 банків, а в грудні – 8.

Банки повинні володіти доступними ліквідними активами, які можна легко перетворити у готівку, або мати можливість збільшити свої фонди і на першу вимогу виконати зобов'язання.

Пошук доступних ресурсів для оперативного підвищення ліквідності – це функція управління як активними, так і пасивними операціями.

Національним банком України була активізована діяльність з надання кредитної підтримки банкам столичного регіону, обсяги якої в IV кварталі 2004 року склали 92 % від річного розміру.

У 2004 році на підставі розглянутих Головним управлінням Національного банку України по м. Києву і Київській області заявок банків на одержання кредитів Національний банк України через відповідні інструменти рефінансування надав кредити банкам Київського регіону на загальну суму 13,55 млрд. грн., що на 2,71 млрд. грн. менше ніж у 2003 році, у тому числі:

- кредити овернайт – 11,67 млрд. грн. (проти 14,7 млрд. грн. у 2003 році); в т.ч.:
  - під забезпечення ДЦП – 1,05 млрд. грн.;
  - бланкові (без забезпечення) – 10,62 млрд. грн.;
- короткострокові кредити – 469,8 млн. грн. (зменшилися в 1,5 раза проти 2003 року);
- середньострокові кредити – 373 млн. грн. (у 2,2 раза менше ніж у 2003 році);
- стабілізаційні кредити – 746,5 млн. грн. (у 2003 році стабілізаційні кредити не видавались);
- довгострокові кредити – 290,1 млн. грн. (на 271,43 млн. грн. менше ніж у 2003 році).

Для зменшення ризиків втрати ліквідності Національний банк України, в особі Головного управління НБУ по м. Києву і Київській області, надавав можливість банкам регіону у будь-який час звертатися до нього як до кредитора останньої інстанції за допомогою механізму постійно діючої кредитної лінії овернайт. У грудні 2004 року під час дестабілізації фінансового ринку України внаслідок загострення політичної ситуації за підтриманням миттєвої ліквідності щоденно зверталось від 6 до 23 банків.

Станом на 01.01.2005 заборгованість банків Київського регіону за кредитами Національного банку становила 1742,3 млн. грн., в тому числі: овернайт – 49,3 млн. грн.; тендерні – 301,2 млн. грн.; короткострокові – 180,1 млн. грн.; середньострокові – 127,1 млн. грн.; довгострокові – 634,3 млн. грн.; стабілізаційні – 746,5 млн. грн.; сумнівна заборгованість – 5,0 млн. грн.

Процентна політика Національного банку України протягом 2004 року постійно спрямовувалась на упередження розгортання інфляційних процесів. З 9 червня 2004 року було підвищено розмір облікової ставки з 7 до 7,5 % річних, з 7 жовтня – до 8 % річних, а 9 листопада – до 9 % річних. Ставки рефінансування за коротко- та середньостроковими кредитами становили 8-17 % річних. Ставка за

кредитами овернайт під забезпечення коливалась у межах 8-14 % річних, без забезпечення – 9-20 % річних. Діапазон ставок за пасивними операціями (залежно від терміну) за звітний період підвищився з рівня 0,1-1,9 % річних до 0,5-15 %.

Що стосується кредитування суб'єктів підприємницької діяльності, то на кінець року галузева структура наданих кредитів практично не змінилась.

Спостерігається тенденція збільшення кількості банків, що надають кредити на підтримку малого та середнього бізнесу. Як правило, вони працюють в рамках програм міжнародних фінансових організацій. Так, в 2004 році 11 банків Київського регіону здійснили кредитування малого та середнього бізнесу за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій на загальну суму 292 млн. грн.

Практично всі показники, що характеризують стан грошово-кредитного ринку, свідчать про стабілізацію у I кварталі поточного року наслідків негативних тенденцій, які спостерігалися в кінці 2004 року.

Висновки. Якщо говорити про розвиток банківської системи Київського регіону в цілому, то в 2004 році вона розвивалась динамічно та залишалась найбільшим сегментом фінансового ринку. Спостерігалось нарощування обсягів активно-пасивних операцій, зростання прибутковості, розвиток сфери банківських послуг. Банки активно нарощували свій капітал. Так, у 2004 році регулятивний капітал збільшувався удвічі швидше ніж в 2003. В минулому році банківській системі, вперше за минули роки, вдалося досягти позитивних тенденцій у співвідношенні зростання активів і капіталу (зростання банківського капіталу суттєво випереджало зростання активів).

Успіху можна досягти лише тоді, коли банківська політика зорієнтована на певні цінності, які неминуче сприяють досягненню бажаного. Можливо вони не піддаються кількісному виміру, однак позитивно відбиваються на результатах діяльності комерційного банку.

У світовій практиці комплексному плануванню та аналітичній роботі приділяється велика увага. Значним багажем в цій області володіють і вітчизняні експертні науки. Існують всі необхідні передумови для їх більш широкого застосування українськими банками.

Список літератури

1. Экономический анализ деятельности банка: Учебное пособие. – М.: Инфра, 1996. – 144 с.
2. Економічний аналіз діяльності комерційних банків: Навчальний посібник / М.Р. Ковбасюк. – 2001. – 334 с.
3. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні. Затверджена постановою Правління Національного банку України від 26.09.2001 № 368.
4. Раєвський К., Раєвська Т. Методичні рекомендації щодо економічного аналізу діяльності комерційного банку // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 3(37). – С. 31-41.

Отримано 20.12.2005

Разуменко І.М. Проблеми та перспективи розвитку комерційних банків України на регіональному рівні [Текст] / І.М. Разуменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. - Суми: УАБС НБУ, 2005. - Вип. 14. - С. 332-341.